

KNUT ANDREAS BERGSVIK, MARION DOWD (eds), *Caves & Ritual in Medieval Europe, AD 500-1500*, Oxbow Books: Oxford & Philadelphia, 2018, 314 pages, ISBN 978-1-78570-832-9

Culegerea de studii *Caves & Ritual in Medieval Europe, AD 500-1500*, coordonată de Knut Andreas Bergsvik și Marion Dowd, a apărut în anul 2018 la Editura Oxbow Books.

Lucrarea colectivă cuprinde 18 studii semnate de către 24 de autori specializați în istoria religiei din Europa medievală. Culegerea este structurată în trei părți, cu o prefață și un capitol introductiv semnate de editorii volumului, care recunosc din start că poate părea straniu când doi preistoriceni se preocupă de arheologia și istoria Evului Mediu. Dar ei menționează că, cercetând peșterile și grotlele din Norvegia și Irlanda, au descoperit straturi și materiale arheologice medievale care sunt în mare parte neglijate de medievști. Tema dată a fost subiectul unei sesiuni din cadrul Întrunirii anuale a Asociației Arheologilor Europeni de la Pilsen din anul 2013 – „The use and perception of caves and rockshelters in early medieval Europe (AD 400-1200)”, unde a și fost generată ideea publicării unui volum de studii pe marginea acesteia.

Capitolul 1. *Caves and rockshelters in medieval Europe: religious and secular use*, semnat de Knut Andreas Bergsvik și Marion Dowd, coordonatorii lucrării, constituie o introducere prin care se explică folosirea spațiilor rupestre de către oameni începând cu epoca preistorică. Din sec. XIX se începe cercetarea acestor situri naturale cu urme de locuire umană, dar tradițional ele sunt, în majoritatea cazurilor, interpretate ca stațiuni paleolitice. Însă cercetările arheologice din ultimele decenii au scos la iveală tot mai multe urme de locuire medievală. De aceea arheologia medievală trebuie să-și extindă cercetarea și asupra acestui tip de situri, ținând cont de diversitatea lor tipologică – grotle, peșteri, adăposturi naturale și spații rupestre amenajate artificial. În acest context, vom putea

înețelege mai bine și funcționalitatea lor – spații de adăpost temporar, locuire durabilă, spații ritualice, locuri de înmormânare etc. Relația acestor spații cu religia creștină este o temă aparte care, după cum afirmă și autorii articolului, merită o atenție mai mare. Deoarece grotle și peșterile naturale au fost folosite ca adăpost de către creștinii prigoniți și de către schimnici, iar mai târziu ele a fost adaptate și transformate în biserici, chilii, mănăstiri și rețele monahale. Autorii atrag atenție și asupra funcționalității militare a acestui gen de situri, care este și mai puțin discutat în literatura de specialitate. De aceea, provocarea lansată de ei este una benefică pentru extinderea și diversificarea cercetării spațiilor rupestre locuite de comunitățile medievale.

Partea I. Europa de nord, cuprinde șase capitole care tratează diverse aspecte ale folosirii spațiilor rupestre în perioada medievală de către comunitățile europene din nordul Europei. Capitolul 2 *Entering other realms: Sámi burials in natural rock cavities and caves in northern Fenno-Scandinavia between 900 BC and AD 1700*, semnat de A. Svestad, este dedicat unui subiect destul de modest cercetat - înmormântările în grotle și peșterile naturale de către comunitățile Sámi. De aceea autorii prin acest articol încearcă să abordeze o serie de aspecte privind cosmologia, conceptele religioase, riturile și ritualurile funerare, sacrificarea animalelor și cultul ursului, mormintele singulare și mormintele colective, proximitatea mormintelor umane de a mormintelor urșilor etc. Consider că acest capitol lansează o serie de probleme științifice privind tradițiile funerare ale comunității Sámi, care sper să fie urmate de studii extinse pentru a cunoaște mai bine istoria și cultura acestui popor. Capitolul 3. *The perception and use of caves and rockshelters in Late Iron Age and medieval western Norway c. AD 550-1550*, semnat de K.A. Bergsvik, relevă percepția și folosirea grotelor și peșterilor în perioadele antică târzie și medievală în regiunile din vestul Norvegiei. Autorul face o sinteză a cercetărilor arheologice și prezintă lista siturilor cunoscute, coroborând sursele arheologice cu cele scrise. Studiul scoate în evidență, reieșind din funcționalitatea lor, câteva tipuri de locuri în spațiile rupestre – ateliere pentru extragerea pietrei, ateliere de prelucrare a metalelor, locuiri relaționate cu preocupările agricole, situri ritualice și de înmormântare. Astfel, autorul reușește să discute despre spațiile rupestre din perspective multiple: crimă, moarte, înmormântare, adăpost, ocupații economice etc. atât în perioada antică târzie, cât și în Evul Mediu. Capitolul 4. *A holy cave and womb: the sanctuary on the siland of Selja and the birth of the firsts Norwegian saints*, elaborat de către A.T. Hommedal, se concentrează, pe baza surselor scrise și descoperirilor arheologice, asupra peșterilor sacre de pe insula Selja și a apariției sfinților în Norvegia. Autorul analizează atât caracteristicile spațiilor rupestre (sanctuar, biserică), cât și particularitățile pieselor arheologice în con-

textul trecerii de la credințele păgâne la religia creștină. Capitolul 5. *Signs from the Pictish underground: early medieval cave ritual at the Sculptor's Cave, north-east Scotland*, elaborat de către L. Büster și I. Armit, reflectă descoperirile de simboluri din peștera Sculptorului din nord-estul Scoției, pornind din perioada preistorică, epocile bronzului și fierului, până în Evul Mediu. Autorii consideră că simbolurile atestate pe pereții peșterii sunt rezultatul viziunilor cosmologice și credințelor populațiilor care au locuit aceste spații, fie că ele sunt legate de strămoșii lor, de ocupațiile lor economice, de viață sau moarte. Capitolul 6. *Marking caves in Scotland and Iceland: characterising an early medieval phenomenon*, semnat de K. Ahronson, continuă tema peșterilor cu simboluri medievale din Scoția și Islanda. Autorul analizează semnele și simbolurile incizate atât în peșterile naturale, cât și în incintele artificiale și concluzionează că majoritatea au o legătură cu practicile creștine. În comparație cu peșterile din Scoția, cele din Islanda sunt artificiale și au fost amenajate începând cu finele sec. IX – începutul sec. X, perioadă cunoscută sub denumirea de *Scandinavia vikingă*. M. Dowd continuă, în Capitolul 7. *Saintly associations with caves in Ireland from the early medieval period (AD 400-1169) through to recent times*, tema asocierii peșterilor cu activitățile sacre, dar deja în Irlanda. Autorul tratează despre multifuncționalitatea spațiilor rupestre, dar evidențiază rolul lor de spații sacre, folosite de comunitățile nordice în contextul credințelor și practicilor lor funerare, mai ales odată cu apariția creștinismului în aceste regiuni. Prin urmare, peșterile devin o componentă importantă în cadrul comunităților creștine din perioada medievală timpurie de pe teritoriul Irlandei.

Partea II. Iberia și Mediterana include cinci articole, ai căror autori abordează diverse aspecte ale folosirii spațiilor rupestre în perioada medievală timpurie. Capitolul 8. *Hidden in the depths, far from people: Funerary activities in the Lower Gallery of La Garma and the use of natural caves as burial places in early medieval Cantabria, northern Spain*, semnat de către P. Arias et al., analizează o serie de peșteri din nordul Spaniei folosite de către comunitățile medievale timpurii în calitate de locuri de înmormântare. Folosirea galeriilor subterane din regiunea Cantabria de către comunitățile locale în perioada vizigotă (sec. VII-VIII) în calitate de spații funerare, fac parte din fenomenul „în mormântări deviate”, cu un caracter simbolic profund. Lipsa surselor scrise despre aceste situri complică interpretarea și încadrarea lor culturală și religioasă. Capitolul 9. *Christian and Muslim patterns of secular and religious cave use in the Iberian Peninsula in Late Antiquity and the Early Middle Ages (fifth/sixth to eleventh/twelfth centuries AD)*, semnat de către M. Feijoó, continuă discuțiile despre folosirea spațiilor rupestre atestate pe teritoriul peninsulei iberice din câteva perspective: perioadele antică târzie și medievală timpurie; comunitățile creștine și

islamice. Autorul evidențiază peșterile multifuncționale ca o categorie aparte a acestor spații rupestre, folosite atât ca spațiu de locuit, cât și ca spații sacre. Autorul discută de asemenea despre schiturile și mănăstirile rupestre din sudul Spaniei, care se încadrează perfect în contextul apariției și extinderii monahismului creștin în Europa. Articolul menționat este original și prin faptul că reflectă folosirea peșterilor în perioada islamică, fie ca spațiu de refugiu, apărare, rugăciune sau depozit. Capitolul 10. *The occupation and use of natural caves in the Ligurian-Piedmontese region between Late Antiquity and Early Middle Ages (fifth to late seventh century AD)*, elaborat de P. de Vingo, analizează, pe baza descoperirilor arheologice, ocuparea și folosirea peșterilor naturale din regiunile Liguria și Piemont în sec. V-VII. Autorul recunoaște că numărul redus de surse istorice face dificilă reconstituirea vieții acestor comunități, dar este cert că ele au folosit spațiile rupestre în contextul realităților politice, militare și religioase în perioada de tranziție de la antichitate la Evul Mediu. M. Buhagiar, autorul Capitolului 11. *The culture of rock-cut cemeteries and artificial ritual caves in Roman and Byzantine Malta*, cercetează peșterile ritualice și cimitirele rupestre din Malta din perioadele romană și bizantină. Autorul stabilește o tipologie a catacombelor și mormintelor rupestre, evidențiind particularitățile fiecărui tip, după suprafață, formă, amenajări, decorațiuni etc. M. Buhagiar consideră că un rol important în răspândirea acestor practici funerare, l-au jucat călugării creștini veniți din Egipt și Siria. Tematica malteză este continuată de către K. Buhagiar în Capitolul 12. *Investigating cave dwelling in medieval Malta (AD 800-1530)*. Autorul prezintă rezultatele cercetărilor în peșterile din Malta locuite în perioada medievală (sec. VIII-XVI), pornind de la analiza contextelor geologic, hidrologic și climatic. Astfel, analiza așezărilor rupestre într-un context mai larg ne permite să observăm specificul atât al regiunii, cât și al comunităților medievale.

Partea III. Europa centrală și de est conține șase capitole care analizează diverse aspecte ale locuirilor în grote, peșteri și alte spații rupestre descoperite pe teritoriile Germaniei, Poloniei, Cehiei, Sloveniei și Crimeei (Ucraina). Deși titlul anunță Europa centrală și de est, din păcate nu s-au abordat mai multe regiuni unde sunt cunoscute locuiri rupestre din perioada medievală timpurie, precum ar fi cele din România și Republica Moldova. O scăpare esențială, în acest context, sunt și regiunile Bulgariei, Greciei și alte zone balcanice unde avem o serie întregă de situri rupestre. Capitolul 13. *The use of caves for religious purposes in early medieval Germany (AD 500-1200)*, semnat de M. Schulze-Dörlamm, reflectă folosirea peșterilor din Germania în scopuri religioase în perioada medievală timpurie. Autoarea distinge două categorii de peșteri: cele cu urme de practici păgâne și cele cu urme creștine. Cea de-a doua categorie este

pe larg analizată din perspectiva diversității ei – schituri, biserici și problema replicării mormântului sfânt. Această sinteză ne oferă posibilitatea să cunoaștem starea actuală a cercetării siturilor rupestre medievale timpurii de pe teritoriul Germaniei. Capitolul 14. *Knights in the dark: on the function of Polish caves in the Middle Ages*, semnat de către M. Wojenka, se referă la funcționalitatea unor peșteri din Polonia, folosite de comunitățile medievale. Autorul recunoaște că este destul de dificil, doar pe baza urmelor arheologice, să discutăm despre funcționalitate, ocupații și alte aspecte ale comunităților umane care au locuit aceste spații. În același stil precum primele două capitole din această parte este realizat și Capitolul 15. *Medieval cave sites in the Czech Republic*, semnat de către V. Peša. Autorul analizează siturile medievale din peșterile atestate pe teritoriul Republicii Cehe. V. Peša abordează aceste spații ținând cont de trei episoade cronologice distincte: Evul Mediu timpuriu (500-1200), Evul Mediu superior (1200-1300) și Evul Mediu târziu (1300-1500). Autorul evidențiază faptul că pe lângă funcționalitatea lor cu caracter creștin, o serie de peșteri au fost folosite de către comunitățile native în calitate de refugiu, în special, în perioada invaziilor hoardelor tătare. Capitolul 16. *Bull Rock Cave (Býči skála), Czech Republic, and its environs in the Middle Ages*, elaborat de M. Golec, pe baza descoperirilor de la *Býči skála*, completează tabloul locuirilor în peșterile din Cehia în perioada medievală. Situl respectiv a început să fie cercetat încă din anul 1867, având urme de locuire începând cu epocile paleolitică și Hallstatt, de aceea ea este una dintre cele mai impresionante peșteri, atât ca suprafață, funcționalitate, cât și ca perioade de locuire. Capitolul 17. *The form and fabric of Late Antique and medieval cave use in Slovenia*, semnat de către A. Prijatelj, reprezintă un studiu de sinteză în care sunt prezentate rezultatele cercetărilor în cele 37 de grote și peșteri atestate pe teritoriul Sloveniei în perioada cuprinsă între anii 300 și 1200. Descoperirile arheologice dovedesc că peșterile au fost folosite de către comunități diferite atât din punct de vedere etnic, cultural, cât și religios, evidențiindu-se cel puțin trei aspecte: roman, creștin și slav. Volumul de față, se încheie cu un capitol semnat de către N.V. Dneprovsky, care este dedicat cercetărilor recente privind bisericile rupestre de la Eski-Kermen din Crimeea - Capitolul 18. *The triconchial medieval cave churches of Eski-Kermen (Crimea): recent results of investigations*. Acest studiu completează lista lucrărilor dedicate arhitecturii rupestre din această peninsulă, care este foarte bogată și diversă în spații rupestre locuite de către comunitățile umane în diferite epoci istorice. Perioada medievală este una dintre cele mai reprezentative. De aceea, prezentarea rezultatelor cercetărilor din cele trei biserici de pe platoul Eski-Kermen este binevenită, dar insuficientă pentru a înțelege complexitatea arhitecturii rupestre din Crimeea.

În concluzie, culgerea de studii reprezintă o contribuție impresionantă de studii privind folosirea grotelor și peșterilor naturale, amenajarea artificială a spațiilor rupestre în perioada medievală în Europa. Abordarea din mai multe perspective este binevenită în contextul discuțiilor despre funcționalitatea acestor spații, despre particularitățile acestui habitat și despre încadrarea lui cronologică.

Din păcate, volumul nu cuprinde niciun studiu privind regiunile carpatobalcanice, unde sunt atestate un număr impresionant de urme rupestre din perioada medievală timpurie, o bună parte din ele fiind asociate cu fenomenul răspândirii creștinismului și monahismului timpuriu în Europa de Sud-Est.

La final, consider că tema dată merită a fi dezbătută în continuare deoarece folosirea peșterilor naturale și arhitectura rupestră din diferite epoci istorice rămân a fi un subiect fascinant, dar insuficient cercetat. Coroborarea surselor, analizele pluridisciplinare și studiile comparative ne vor ajuta să înțelegem mai bine rolul acestor spații în viața omului, când și cum au fost folosite, refolosite și adaptate necesităților umane.

Sergiu MUSTEAȚĂ